

УДК 343.98

Володимир Малюга,*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету ім. Івана Франка*

СТРУКТУРА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ І МІСЦЕ В НІЙ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО

У статті досліджуються понятійно-правові та методичні аспекти взаємодії слідчого у кримінальному провадженні, аналізуються нові принципи такої взаємодії в процесі розкриття та розслідування злочинів.

Ключові слова: взаємодія слідчого, система та структура криміналістичної методики, криміналістична характеристика, типові слідчі ситуації, закономірності організації та планування розслідування, слідчі версії.

Актуальним питанням методики розслідування окремих видів злочинів є питання щодо видів і структури методики їх розслідування (криміналістичної методики).

У криміналістичній літературі вказані питання досліджували Р. Белкін, О. Васильєв, А. Волобуєв, В. Гавло, І. Герасимов, С. Голунський, В. Журавель, А. Іщенко, О. Колесніченко, В. Корноухов, В. Корж, Г. Матусовський, І. Пантелєєв, А. Старушкевич, В. Тищенко, Б. Шур, М. Яблоков та інші.

Що стосується системи криміналістичної методики, то сьогодні вже загальновизнано, що система криміналістичної методики – це загальні положення методики розслідування злочинів і окремі (видові чи групові) методики розслідування певних видів чи груп злочинів.

Найважливішим призначенням окремої криміналістичної методики є розроблення типових систем дій і заходів слідчого, які сприяють обранню ним найоптимальнішої й ефективнішої лінії поведінки під час розслідування певного виду (групи) злочинів.

Криміналісти наводять різну кількість елементів структури методик розслідування окремих видів злочинів, які відрізняються як за назвами, так і за змістом. Так, окремі криміналістичні методики містять рекомендації з питань кримінального права, кримінального процесу. Саме тому цілком слушною є думка О. Васильєва, який вважає цей шлях неправильним, оскільки призводить до того, що методика розслідування в такому розумінні є не частиною науки криміналістики, де були б відображені власне криміналістичні засоби, методи та прийоми, а практичним посібником для слідчих працівників [1, с. 7].

На думку В. Тищенко, єдиної усталеної структури методики розслідування злочинів бути не може, оскільки з інформаційної точки зору методика є певною сукупністю знань, а з позиції використання – певним алгоритмом дій; крім того, на структуру методики впливає її функціональна спрямованість [2, с. 270].

Вважаємо, що в криміналістичній методіці рекомендації повинні розроблятися не в хаотичному порядку, а системно, для надання допомоги безпосередньо практичним працівникам. Так, О. Васильєв вказав, що прийоми, засоби та методи з розділу криміналістичної методики повинні розроблятися не для заповнення «вакууму» в схемі практичної діяльності з розслідування, а для задоволення справжньої потреби у наданні допомоги цій діяльності чітко визначеними конкретними засобами, прийомами та методами [1, с. 10].

На нашу думку, проблема структури методики розслідування окремих видів злочинів має комплексний характер. *По-перше*, це пов'язано з визначенням вже згаданого поняття криміналістичної методики. Так, В. Корноухов визначає методику з розслідування злочинів як зумовлену суперечливим співвідношенням вихідних ситуацій розслідування з предметом доказування систему тактичних завдань та операцій, яка відповідає критеріям ефективності й економічності [3, с. 24]. Р. Белкін криміналістичну методику визначає як систему наукових положень і рекомендацій з організації розслідування та запобігання злочинам окремих видів [4, с. 103].

Так чи інакше можна констатувати, що, незважаючи на певні відмінності у визначенні поняття криміналістичної методики, біль-

шість криміналістів вважає: з інформаційної точки зору криміналістична методика є певною сукупністю знань, а з позицій використання – певним алгоритмом дій.

По-друге, структура криміналістичної методики пов'язана з криміналістичною класифікацією злочинів, на підставі якої розробляються методики розслідування окремих видів злочинів. У криміналістиці питання криміналістичної класифікації, в свою чергу, є одними з дискусійних. Більшість криміналістів визнають необхідність такої класифікації. Ми підтримуємо точку зору вчених, які зазначають, що криміналістична класифікація повинна виходити не лише з кримінально-правових, а й з криміналістичних критеріїв, які мають значення для розкриття та розслідування злочинів [5, с. 10; 6, с. 28].

Очевидно, що криміналістичні методики, побудовані тільки на основі кримінально-правової класифікації злочинів, мають здебільшого загальний характер і потребують для свого практичного застосування більш конкретизованих (деталізованих) рубрик (підстав) диференціювання. Саме тому в літературі є надмірно радикальні думки, що криміналістична класифікація злочинів має будуватися винятково за криміналістичними підставами, зокрема, залежно від способів, часу, місця тощо вчинення злочинів. Однак більш доречним, на нашу думку, є положення, згідно з яким криміналістична класифікація злочинів має будуватися на основі поєднання кримінально-правових і криміналістичних критеріїв. Так, у контексті кримінально-правових ознак виправдано розглядати: *родову кримінально-правову класифікаційну рубрику злочинів* (тобто поділ злочинів за їх групами згідно з назвою відповідної глави Кримінального кодексу (далі – КК)); *видову кримінально-правову класифікацію злочинів* (тобто поділ злочинів за їх титульною назвою, відображеною у назві відповідної статті КК).

Що стосується криміналістичних критеріїв, то можливі такі класифікаційні рубрики: за способом вчинення злочину; за ступенем приховування, маскування злочину; за злочинним досвідом особи, яка вчинила злочин; за місцем їх вчинення: злочини, місце вчинення яких локалізується в просторі; злочини, місце вчинення яких не має певного територіального характеру, а пов'язане з певною організаційною структурою, системою тощо.

Злочини можна класифікувати на класи, групи, підгрупи, види та різновиди. *Класи злочинів* (кримінально-правові критерії):

- залежно від ступеня суспільної небезпечності: клас особливо тяжких злочинів, клас тяжких злочинів, клас середньої тяжкості та легких злочинів;

- залежно від форми вини: клас умисних та неумисних злочинів;

- залежно від ступеня завершеності злочинної діяльності: класи завершених і незавершених злочинів тощо.

Окремі науковці під класом злочинів розглядають їх родовий об'єкт, визначений у назві відповідного розділу Особливої частини КК. Однак це помилкова думка, оскільки тоді клас злочинів ототожнюється з так званою видовою групою злочинів.

Групи злочинів:

- залежно від родового об'єкта (кримінально-правовий критерій) – так звані видові групи: злочини проти основ національної безпеки, злочини проти життя та здоров'я особи, злочини проти власності, злочини у сфері господарської діяльності тощо;

- залежно від криміналістичних критеріїв (видові та позавидові групи): за способом вчинення злочину (вбивства, вчинені з використанням вогнепальної зброї, холодної зброї тощо); за ступенем приховування, маскування злочину (злочини, пов'язані з інсценуваннями чи іншими видами протидії); за злочинним досвідом особи, яка вчинила злочин (злочини, вчинені особою вперше, злочини, вчинені раніше судимими особами тощо); за місцем їх вчинення (злочини, вчинені в місцях відбування покарань; злочини, вчинені у великих містах тощо).

Вид злочину (кримінально-правовий критерій) – титульна назва злочину, відображена у назві статті (вбивства, крадіжки, контрабанда тощо).

Підвид злочину – відповідний вид злочину, який деталізовано за певною кримінально-правовою чи криміналістичною підставою (вбивство: сексуально-садистське, замовне (вбивство матір'ю новонародженої дитини тощо)).

За кримінально-правовою кваліфікацією злочинів виділяють такі види окремих криміналістичних методик:

- групові методики – класифіковані відповідно до розділів особливої частини КК України (наприклад методика розслідування злочинів проти основ національної безпеки України – розділ I КК України: статті 109–114; проти власності – розділ VI КК України: статті 185–198; методика розслідування злочинів, які вчиняються у сфері використання електронно-обчислювальних машин – розділ XVI КК України: статті 361–363-1 тощо);

- видові криміналістичні методики розслідування злочинів або основні (типові, за статтями КК) методики (наприклад методика розслідування шахрайства, вбивства, вимагання хабара тощо);

- особливі криміналістичні методики розслідування злочинів (на думку І. Возгіна) –

це видові методики, класифіковані за певними підставами в законах (наприклад методика розслідування крадіжки з проникненням до житлового приміщення; методика розслідування крадіжки групою осіб тощо).

Відповідно до *криміналістично-значущих критеріїв злочину* виокремлюють групи окремих криміналістичних методик:

- за особою злочинця – наприклад, методика розслідування злочинів, учинених неповнолітньою особою (жінками; рецидивістами; особами, які перебувають у місцях позбавлення волі; іноземцями; організованою групою; організованим угрупованням тощо);
- за часом учинення злочину (методика розслідування злочинів «по гарячих слідах»; методика розслідування злочинів минулих років);
- за місцем учинення злочину – наприклад, методика вчинення злочину на залізничному транспорті (в курортних або великих містах, сільській місцевості тощо);
- за особою потерпілого – наприклад, методика розслідування злочинів проти іноземців (неповнолітніх; осіб, які страждають на психічні хвороби; жінок тощо).

Досить поширеною та практично використовуюваною стала наразі *класифікація окремих криміналістичних методик на одиничні (за певною групою або видом злочинів) та комплексні методики*. До комплексних відносять методики розслідування злочинної діяльності, яка поєднує в собі комплекси взаємопов'язаних, але різних за видом, злочинів (наприклад злочинів проти власності, господарських, посадових, «комп'ютерних» злочинів), що набувають ознак системної діяльності. Одним із визначальних факторів існування комплексу злочинів як системи є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки. Цей ланцюг характеризується наявністю основних і підпорядкованих злочинів. Підпорядковані злочини постають формою, способом чи необхідною умовою вчинення злочину основного (наприклад методика розслідування економічних злочинів, учинених через використання корумпованих зв'язків із посадовими особами; методика розслідування злочинів проти авторських прав, учинених із використанням мережі Інтернет; методика розслідування торгівлі людьми шляхом використання організованої злочинності тощо).

У літературі пропонуються й інші критерії класифікації окремих методик розслідування. Так, залежно від обсягу дослідження процесу організації та розслідування злочинів окремі методики можна поділяти на: *повні* (тобто для проведення всього процесу розслідування тієї чи іншої групи або виду злочинів) і *неповні методики* (скорочені, усічені), тобто методичні рекомендації щодо

організації та здійснення певного етапу розслідування.

За *рівнем конкретизації* методичних рекомендацій пропонується класифікація злочинів на: одноступеневі (наприклад, методика розслідування крадіжок); двоступеневі (наприклад, методика розслідування крадіжок особистого майна громадян); багатоступеневі (тобто методики поглибленої деталізації рекомендацій, наприклад, методика розслідування крадіжок особистого майна громадян із помешкань громадян).

Залежно від кількості видів злочинів, що охоплюються окремими криміналістичними методиками: поєднані криміналістичні методики (багатовидові), тобто методики розслідування двох або більше взаємозв'язаних злочинів (наприклад, методика розслідування пограбувань і розбійницьких нападів або вбивств, поєднаних із звалтуванням тощо); одновидові (одинарні), тобто методика розслідування одного виду злочину (вбивства, крадіжки тощо).

Залежно від використаних у розробленні окремої методики видів наукових знань: власне криміналістичні методики, тобто розроблені на основі криміналістичних знань (без кримінально-правової, кримінологічної, оперативно-розшукової характеристики злочину; без наведення й аналізу матеріального закону інших галузей права тощо) та вже згадані, комплексні, тобто такі, що включають не лише криміналістичні методичні рекомендації, а й інформацію із наук кримінального права, кримінального процесу, судової медицини та психіатрії, теорії ОРД тощо.

Залежно від авторства (авторської належності): офіційні, тобто розроблені посадовими особами підрозділів правоохоронних відомств і доктринальні, розроблені яких здійснювалось ініціативно спеціалістами у сфері криміналістики.

Залежно від форми (тобто за джерелом виразу): методики у вигляді монографічних рекомендацій; методики у вигляді дисертаційних досліджень; у підручниках; видові чи групові методики, які відображені у методичних, інформаційних листах (рекомендаціях) тощо [7, с. 541].

Таке детальне наведення класифікації окремих методик розслідування злочинів зумовлено, передусім, тим, що на визначення її структурних елементів безпосередньо впливає вид вказаних методик. А вони, у свою чергу, повинні сприяти ефективності розслідування відповідних видів (груп) злочинів. Адже більшість науковців-криміналістів вказує, що завдання методики розслідування злочинів полягає у визначенні основних напрямів розслідування певного виду, групи злочинів [8, с. 3; 9, с. 5; 10, с. 3; 11, с. 138].

Важливе питання, пов'язане з методикою розслідування окремих видів злочинів, – криміналістична характеристика злочинів. Це поняття, як і багато інших, також є дискусійним у криміналістиці. У криміналістичній літературі немає єдиної думки щодо визначення складу її елементів, видів криміналістичних характеристик злочинів. Р. Белкін навіть висловив думку про заперечення існування такого поняття та цінності криміналістичної характеристики для розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм [12, с. 223].

Заслужовує на увагу співвідношення криміналістичної характеристики злочинів з предметом доказування, оскільки окремі криміналістичні елементи методики розслідування окремих видів злочинів. На нашу думку, включення обставин, що підлягають доказуванню, до елементів криміналістичної методики дублюватиме положення кримінального та кримінально-процесуального законодавства [13, с. 57].

Наступний чинник, що впливає на зміст криміналістичних методик – це типові слідчі ситуації. Саме слідча ситуація детермінує (диктує) особливості тактики проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, зокрема і методики розслідування в цілому, тобто вона зумовлює конструювання слідчих версій, конкретизує етапно диференційовані завдання розслідування й алгоритм дій слідчого на їх вирішення. Отже, диференціювання відповідної слідчої ситуації, так чи інакше, має відбуватися у прив'язці до етапу відповідного розслідування.

У переважній більшості випадків розслідування умовно поділяють на три етапи: початковий, наступний (подальший) і завершальний.

Початковий етап збігається з початком досудового розслідування, визначеним ч. 1 ст. 214 КПК, а завершується виконанням наведених завдань (а саме, що мав місце злочин і легалізовані відомості про особу, яка його вчинила). На цей момент, як правило, зникає потреба у факторі невідкладності в проведенні слідчих (розшукових) дій.

Під час наступного етапу розслідування характер типових слідчих дій в основному визначається результатами, отриманими на попередньому етапі. Це може бути комплекс слідчих дій, спрямованих на: викриття винного у вчиненому злочині; повідомлення йому про підозру; з'ясування обставин, які з тих чи інших причин не встановлені на початковому етапі розслідування тощо.

Завершальний етап – це заключний період розслідування, що розпочинається моментом прийняття слідчим рішення про за-

кінчення розслідування та завершується складенням обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, або ж постановою про закриття кримінального провадження з відповідних підстав.

Отже, розслідування носить ситуаційний характер [14, с. 48], тобто кожен етап розслідування має свої особливості залежно від слідчих ситуацій, а окремі методики розслідування злочинів повинні враховувати особливості ситуацій, що складаються на певному етапі їх розслідування. Саме тому структурні елементи методики розслідування окремих видів злочинів мають враховувати типові слідчі ситуації розслідування.

Більшість криміналістів також вважає, що методика розслідування окремих видів злочинів визначена особливостями тактики окремих слідчих (розшукових) дій. Ми підтримуємо точку зору вчених, які визначають у методиках розслідування окремих видів злочинів обов'язковим структурним елементом тактику окремих слідчих (розшукових) дій.

Структурними елементами методики розслідування окремих видів злочинів дослідники цілком слушно вважають закономірності організації та планування розслідування; криміналістичні особливості перевірки інформації про злочин і відкриття кримінального провадження; слідчі версії, обставини, що підлягають з'ясуванню, профілактичну діяльність слідчого, а також використання спеціальних знань та інші питання. Безумовно, залежно від виду злочину той чи інший елемент методики розслідування окремих видів злочинів матиме більше або менше практичне значення, але це має бути певна система розроблених рекомендацій, важливих для розслідування злочинів.

Висновки

Окремі методики розслідування, так чи інакше, мали б охоплювати такі основні розділи (складові елементи): криміналістична характеристика відповідного виду злочину; типові слідчі ситуації на стадії виявлення злочину й етапах його розслідування; криміналістичні питання початку кримінального провадження; закономірності організації та планування розслідування; слідчі версії, обставини, що підлягають з'ясуванню; алгоритм слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, зумовлений завданнями типових слідчих ситуацій; особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та їх комплексів (тактичних операцій); забезпечення координації дій правоохоронних органів у розслідуванні й особливості вза-

ємодії слідчого з оперативними підрозділами, з контролюючими та іншими державними органами, об'єднаннями громадян тощо.

Список використаних джерел

1. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. – М., 2002.
2. Тищенко В. В. Корыстно насильственные преступления: криминалистический анализ. – О., 2002.
3. Корноухов В. Е. О структуре методик по расследованию преступлений // Вестник криминалистики. – 2004. – Вып. 2. – С. 21–28.
4. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 1997.
5. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. – Х., 1976.
6. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых орга-

низованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности. – Х., 2002.

7. Козутич І. І. Криміналістика. – К., 2008.
8. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів. – О., 2007.
9. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. – Х., 2010.
10. Журавель В. А. Криміналістична методика: сучасні концепції. – Х., 2012.
11. Тищенко В. В., Барцицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці. – О., 2012.
12. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М., 2001.
13. Шаталов А. С. Актуальные проблемы криминалистической методики // Государство и право. – 1999. – № 3.
14. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуация / Под ред. Н. П. Яблокова. – М., 1997.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2015 р.

The article examines the conceptual and legal and methodological aspects of the interaction of the investigator in a criminal proceeding, analyzed the new principles of such interaction in the process of disclosure and investigation of crimes.

В статтє досліджують понятійно-правові і методическі аспекти взаємодії слідчого в уголовном производствє, аналізують нові принципи такого взаємодії в процесє раскрытия и расследования преступлений.

